

- **вправи для роботи над почуттям ритму і темпу**, під час яких створюється релаксуюча атмосфера на занятті. Хворі вчаться точному співпаданню ритму рухів і мовлення з музичним супроводом.
- **вправи на розвиток та вдосконалення координації рухів**. Тут проявляється тісний зв'язок з усіма іншими компонентами ритмічної роботи. Сюди включають також вправи на довільне гальмування та переключення рухів.
- **вправи на розвиток та вдосконалення мимічної моторики** сприяють свободі рухових проявів пацієнтів. Маючи в основі тонізуючий, життєрадісний, стимулюючий музичний супровід, вони викликають у хворого позитивні емоції, що відображаються у миміці. Для досягнення диференційних мимічних реакцій використовуються спеціальні вправи на складні поєднання діяльності різних груп лицьової мускулатури та мимічних м'язів.
- **вправи з предметами**, що супроводжуються роботою над розвитком довільної регуляції м'язового тону, координацією рухів, розвитком почуття ритму і темпу, сприяють актуалізації імпресивного словникового запасу, особливо – предикативних зворотів, і включенню їх у фразове мовлення
- **спів**, що використовується у роботі на ранніх етапах відновлювання мовлення. Вони сприяють встановленню оптимального, бадьорого робочого настрою.
- **мовленнєві вправи**, в поєднанні з рухами і музикою, актуальні під час мелодекламації. Виділяють такі її види: віршована та прозаїчна.

Під віршованими розуміється читання віршів з музичним супроводом, коли віршований рядок чітко співпадає з музичним. Від людини, яка декламує, вимагається чітке дотримання темпу і ритму музичного супроводу під час читання.

Під час прозаїчної мелодекламації характер музичного супроводу повинен відповідати характеру і налаштуванню тексту, що читається.

Крім мелодекламації, на заняттях логопедичної ритміки широко використовуються інші форми мовлення (рахунок в різних варіантах, читання текстів пісень, використання мовленнєвих зворотів під час виконання рухових актів).

Таким чином, питання про невербальні форми комунікації, їх зв'язок та взаємодія з вербальними в процесі корекційної роботи при динамічній афазії, залишаються актуальними для теорії та практики відновлення мовлення, спілкування і соціальної реадaptaції хворих, проте, вони потребують детального вивчення механізмів їх порушення і розробки нових напрямків реабілітаційної програми. За допомогою засобів логоритміки можливо досягнути кращих результатів в роботі з цією категорією людей.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Ахутина Т.В. Нейролингвистический анализ динамической афазии. – М.: Изд-во МГУ, 1975.
2. Цветкова Л.С. Афа́зия и восстановительное обучение: Учеб. пособие для студентов дефектол. фак. пед. ин-тов. – М.: Просвещение, 1988. – 207с.
3. Цветкова Л.С. Восстановление высших психических функций (после поражений головного мозга): Учебник для студентов вузов. – М.: Академический Проект, 2004. – с.222-236.
4. Шохор-Троцкая (Бурлакова) М.К. Стратегия и тактика восстановления речи. – М.: Изд-во ЭКСМО-Пресс, 2001. – с. 109-119.

УДК 376. 36: 372.3

ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНЕ ВИВЧЕННЯ ПРОЦЕСУ ТВОРЧОГО САМОВИРАЖЕННЯ ДОШКІЛЬНИКІВ ІЗ ПОРУШЕННЯМИ МОВЛЕННЯ У ПРОЦЕСІ ІНСЦЕНУВАННЯ КАЗКИ

Лепетченко М.В.

Інститут корекційної педагогіки та психології
НПУ імені М.П. Драгоманова

У статті розглянуті зміст та завдання методики експериментального вивчення особливостей творчого самовираження дошкільників із порушеннями мовлення у процесі інсценування казки.

В статье рассмотрены содержание и задачи методики экспериментального изучения особенностей творческого самовыражения дошкольников с нарушениями речи в процессе инсценировки сказки.

The article deals with the content and objectives of the experimental method of studying the features of the creative expressions of preschool children with speech disorders in the staging of fairy tales.

Ключові слова: творче самовираження, засоби виразності, мовленнєві порушення, казка.

Ключевые слова: творческое самовыражение, средства выразительности, речевые нарушения, сказка.

Keywords: creative expression, a means of expression, speech disturbances, a fairy tale.

Експериментальне вивчення процесу творчого самовираження дошкільників із порушеннями мовлення базується на концептуальних засадах сучасного освітнього процесу, що об'єктивують потребу дитини у самореалізації, самовизначенні, саморозвитку та самозбереженні. Останній передбачає формування базису особистісної культури дитини, становлення її як суб'єкта життєдіяльності, що прагне проявити свою неповторність та формування на цій основі свідомої творчої особистості, здатної ціннісно ставитися до оточуючого її світу та самої себе (Закон України «Про дошкільну освіту», Державна Національна Програма «Освіта» («Україна XXI століття»), Базовий компонент дошкільної освіти, Національна доктрина розвитку освіти.). Дослідження ґрунтується на сучасних положеннях педагогіки та психології, щодо нерозривної єдності процесів мовлення, мислення та уяви, як основних складових будь-якого творчого процесу, а також визначає здібності, як умову успішного оволодіння діяльністю (Ананьєв Б., Богуш А., Виготський Л., Гавриш Н., Кононко О., Костюк Г., Леонтьєв О., Лурія О., Моляко В., Мясищев В., Рубінштейн С., Теплов Б., Ельконін Д. та інші вчені). Враховуються концептуальні положення корекційної педагогіки, що розглядає загальне недорозвинення мовлення дошкільників як порушення формування всіх компонентів мовленнєвої системи при нормальному слуху й первинно збереженому інтелекті та що навіть незначні порушення мовлення утруднюють взаємодію з оточуючим світом, порушують розвиток мислення, становлення свідомості, деформують особистісний розвиток (Жукова Н., Левіна Р., Мастюкова О., Міронова С., Пахомова Н., Ревуцька О., Соботович Є., Тарасун В., Трофименко Л., Т.Філічева, Чіркїна Г., Шеремет М., Єфіменкова Л.).

Результати теоретичного аналізу літературних джерел та наукових досліджень з проблеми свідчать про відсутність цілісних досліджень стану творчого самовираження у дошкільників із порушеннями мовлення й методики його вивчення.

У зв'язку з цим було розроблено програму педагогічного експерименту, що складався з трьох етапів: теоретико-аналітичного, конструктивно-моделюючого та апробаційно-узагальнюючого. Програма експериментальної роботи містила констатувальний та формувальний етапи, а також зіставно-порівняльний аналіз результатів експерименту.

Мета констатувального етапу експерименту – виявити рівні розвитку здатності до творчого самовираження дошкільників із порушеннями мовлення, дослідити особливості розгортання цього процесу.

Для реалізації мети передбачалося розв'язання таких **завдань**:

1. Розробити експериментальну методику діагностування здатності до творчого самовираження дошкільників із порушеннями мовлення.
2. Визначити критерії та показники здатності до творчого самовираження дошкільників із порушеннями мовлення.
3. Порівняльно вивчити особливості творчого самовираження дошкільників із порушеннями мовлення та дошкільників без мовленнєвих порушень.
4. Визначити передумови формування здатності до творчого самовираження дошкільників із порушеннями мовлення.

Констатувальний етап складався з двох підетапів: 1) розробки експериментальної методики дослідження здатності до творчого самовираження дошкільників із порушеннями мовлення, її критеріїв та показників; 2) з'ясування стану формування здатності до творчого самовираження дітей дошкільного віку із порушеннями мовлення у процесі інсценування казки в умовах спеціальних загальноосвітніх закладів для дітей із мовленнєвими порушеннями.

На першому підетапі констатувального експерименту вирішувалися двоє основних завдань: 1) визначення критеріїв і показників здатності до творчого самовираження дошкільників із порушеннями мовлення; 2) розробка методики вивчення стану складових здатності до творчого самовираження.

Вивчення стану складових здатності до творчого самовираження є обов'язковим процесом, що забезпечить, на наш погляд, здійснення особистісно орієнтованого й індивідуального підходу, в тому числі до формування здатності до творчого самовираження у дошкільників із порушеннями мовлення у процесі інсценування казки, та забезпечить об'єктивну перевірку доцільності й результативності використання методики формування здатності до творчого самовираження у дошкільників із порушеннями мовлення у процесі інсценування казки.

На основі результатів науково-теоретичного аналізу вітчизняних та зарубіжних джерел з проблеми дослідження здатності до творчого самовираження ми визначаємо як індивідуально-психологічну якість особистості, що дозволяє їй у соціально прийнятній формі оригінально, максимально повно, яскраво, вільно та адекватно вербально та невербально виразити свою індивідуальність із властивим їй неповторним внутрішнім

світом (переживаннями, емоціями, почуттями, думками, ідеями, фантазіями, бажаннями та прагненнями). При цьому процес формування здатності до творчого самовираження розглядаємо як багатокomпонентну систему, у зв'язку з чим передбачаємо послідовність в організації процесу дослідження здатності до творчого самовираження, залучення різноманітних методів та прийомів, які забезпечать діагностування якісної сформованості всіх її складових та їх взаємозалежність.

Виходячи з теоретичних здобутків науки (Аніщук А., Богуш А., Ветлугіна Н., Водолага Н., Гавриш Н., Марченко І., Монке О., Чемортан С.) щодо явища самовираження, сучасних концепцій характеристики творчості, значення розвиненості основних психічних процесів ми визначили *критерії та показники*, на основі яких фіксували рівень сформованості здатності до творчого самовираження у дошкільників із порушеннями мовлення.

З-поміж критеріїв було визначено:

Ставлення дитини до запропонованого творчого завдання, яке виявлялося у таких показниках: бажання та прагнення проявити свою індивідуальність; творча активність; самостійність; ініціативність; бажання фантазувати; захопленість; інтерес до казки, її інсценування, бажання розігрувати казкові сюжети, добирати відповідно до теми, змісту казки необхідні мовні та немовні засоби виразності; загальна творча спрямованість особистості.

Наявність базових компонентів для реалізації процесу творчого самовираження з показниками: елементарна обізнаність із казками (знання казок у межах програми); здатність емоційно сприймати казку, розуміти її зміст; розвинені мислення та уява; уміння диференціювати та за допомогою виражальних засобів передавати різні емоційні стани; уміння встановлювати причинно-наслідкові зв'язки; чутливість до незвичайного та вибірковість виокремлення об'єктів чи їх окремих сторін у процесі сприйняття; уміння відтворювати образ об'єкта за словесним описом; здатність свідомо аналізувати та оцінювати поведінку героїв казки та її зміст, висловлювати своє ставлення до них, мотивувати свої моральні та естетичні оцінки; здатність визначати засоби художньої виразності у казці, уміння переносити їх у самостійну творчу діяльність (інсценування).

Уміння виявляти індивідуальність, яке виявлялось у таких показниках: індивідуальність вираження, тобто характерна і неповторна для кожної дитини сукупність способів використання мовних та немовних засобів для відбиття свого ставлення до дійсності; вміння знаходити відповідні художньо-образні засоби для зображення персонажу, уміння «входити в образ» зображуваного героя; вміння створювати яскраві образи персонажів, передавати їх своєрідність за допомогою мовних та немовних засобів виразності; виразність, емоційність, відвертість створення образу; оригінальність втілення та розкриття образу; багатство, точність та доречність використаних засобів створення художнього образу та вживання інтонаційних засобів образної виразності; готовність до багатоваріантного розв'язання творчого завдання; свобода комбінування уявлень.

На основі теоретичного аналізу науково-методичної літератури та наших дослідницьких передбачень розроблена методика дослідження творчого самовираження дошкільників із мовленнєвою патологією. В основу покладена методика обстеження дітей С. Забрамної, О. Боровик [5].

Обстеження починається з бесіди, яка сприяє встановленню позитивного емоційного контакту та доброзичливої довірчої обстановки між експериментатором та дитиною, дозволяє зацікавити її, зняти напруження.

Запитання:

1. Як тебе звати ?
2. Який в тебе зараз настрій?
3. Тобі подобається у дитячому садку?
4. Що подобається робити більше за все?
5. Ти любиш слухати казки?
6. Ти любиш дивитися казки?
7. Яка твоя найулюбленіша казка?
8. Який герой казки тобі подобається більше ніж інші? Чому?
9. Ти хотів (-ла) би бути схожим на цього героя? Чому?
10. Який герой казки тобі не подобається більше ніж інші? Чому?
11. Ти хотів би потрапити у казку та побувати на місці її героїв?

Далі пропонуємо завдання методики діагностування стану складових компонентів здатності до творчого самовираження дітей старшого дошкільного віку із порушеннями мовлення.

Методика складається з 20 завдань. Серед них: завдання, спрямовані на дослідження особливостей мисленнєвої діяльності дошкільників, наприклад:

Завдання. Мета: дослідити особливості мислення, виявити вміння дітей встановлювати причинно-наслідкові зв'язки, аналізувати; робити узагальнення.

Матеріал: картинки, що зображують певний сюжет.

Процедура проведення індивідуальна. Дитині пропонують уважно розглянути картинки із зображенням подій і розкласти їх у логічній послідовності. Можливе надання допомоги експериментатором у вигляді заохочувальних запитань.

Завдання, спрямовані на дослідження особливостей уяви дошкільників, наприклад:

Завдання. Мета: дослідити особливості уяви, виявити розуміння дитиною алегоричного змісту загадок із використанням наочної опори й життєвого досвіду; здатність до активної пошукової діяльності; наявність і стійкість інтересу.

Матеріал: загадки, предметні картинки з зображеннями відгадок.

Процедура проведення індивідуальна. Перед дитиною кладуть картку із предметними зображеннями, серед яких – відгадки для загадок. Експериментатор читає першу загадку й просить показати відгадку. Так само ведеться робота й над наступними загадками. Можливе надання допомоги дитині у вигляді опису-характеристики кожного із зображених об'єктів та запитання, чи відповідає це опису у загадці.

Завдання, спрямовані на вивчення вміння дошкільників диференціювати та за допомогою виражальних засобів передавати різні емоційні стани, наприклад:

Завдання. Мета: виявити уміння диференціювати різні емоційні стани, здатність встановлювати зв'язок між певним емоційним станом та відповідною ситуацією. Вміння дитини за допомогою виражальних засобів передавати різні емоційні стани.

Матеріал: картинки із зображенням емоцій: радість, смуток, злість; картинки із зображенням героїв казок, у відповідних емоційних станах.

Процедура проведення індивідуальна. Дитині показують (по черзі) картинки, на кожній з яких зображено обличчя дитини, що передає той або інший емоційний стан. Дитині пропонують назвати кожен з них. Експериментатор спостерігає за емоційною реакцією й мімікою, що виникає в дитини під час сприйняття кожної з пред'явлених йому картинок. Дитині пропонують показати, та згадати, коли буває такий настрій. Потім дитині пропонують розглянути картинки із зображенням героїв різних казок, що передають кожен емоцію. Дитина повинна розкласти картки у відповідності: радість – радість, смуток – смуток, злість – злість. Якщо завдання виявляється непосильним, можливе надання допомоги у вигляді введення дитини в уявлювану ситуацію. Можливе надання допомоги дитині: експериментатор зачитує уривки з відповідних казок та повторює завдання.

Серед завдань, спрямованих на визначення обізнаності дітей із казками, здатності свідомо аналізувати та оцінювати поведінку героїв казки та її зміст; здатності творчо відтворити, використовуючи вербальні та невербальні засоби виразності, образ казкового героя, що подобається, застосовувалось, наприклад, наступне:

Завдання. Мета: визначити обізнаність дітей із казками, виявити здатність дитини емоційно сприймати казку, розуміти її зміст, здатність аналізувати та оцінювати поведінку героїв казки; знаходити відповідні бразно-виразні засоби для зображення персонажа, що сподобався, «уміння входити в образ» зображуваного героя, передавати його своєрідність за допомогою вдалого поєднання мовних та немовних засобів виразності.

Матеріал: картинки із зображенням героїв казок в певних ситуаціях відповідно до змісту казки.

Процедура проведення індивідуальна. Дитині показують картинки із зображенням героїв в певних ситуаціях відповідно до змісту казки. Експериментатор під час демонстрації картинок зачитує відповідні фрагменти знайомих дітям казок і пропонує дитині вказати на відповідну до уривка казки картинку. Потім пропонують обрати серед цих казок улюблену, назвати улюбленого героя. Дитину просять обґрунтувати, чому саме цей герой подобається. Потім вводять дитину в уявлювану ситуацію та просять уявити себе на місці цього казкового персонажу та показати його (що і як він говорить, як стоїть, як рухається).

Оскільки інсценування казки потребує попередньої обов'язкової роботи з підготовки, зокрема роботи над вивченням авторського тексту, у наступному завданні ми використовували казку, що не містить реплік героїв, заданих автором та дозволяє дитині максимально творчо відтворити образ персонажів на невербальному рівні, та дозволяє творчо підійти до мовленнєвого оформлення ролі, що виконує дитина.

Завдання. Мета: виявити здатність дітей до творчого самовираження (на вербальному й невербальному рівнях) у процесі інсценування казки.

Матеріал: атрибути, необхідні для розігрування казки «Ріпка».

Дослідження проводиться з підгрупами дітей.

Процедура проведення: діти слухають казку «Ріпка». Експериментатор пропонує пригадати усіх героїв казки та охарактеризувати їх (Що можна сказати про діда (онучку), який він (вона)?). Потім дітям пропонують обрати, який більше подобається та чому. Дітей запрошують до театру, але пропонують їм бути не глядачами, а акторами. Ролі розподіляє експериментатор. З кожною дитиною обговорюється образ персонажа, якого вона буде грати, підбираються влучні виразні засоби, що буде використовувати дитина. Педагог пропонує дітям уявити себе на місці героїв й показати, як все відбувалося. Експериментатор зачитує текст казки, що супроводжує гру дітей.

З метою вивчення особливостей використання засобів творчого самовираження (мовних і немовних), також використовуються завдання, розроблені Березовською Л. [2, с 118-119], адаптовані відповідно до мети та завдань нашого експериментального дослідження (завдання аналогічні завданням «Живі картинки» та «Відгадай за описом»).

Виконання завдань дошкільниками підлягає якісному та кількісному аналізу.

Таблиця 1.

Оцінювання виконання завдання

Не виконання завдання, відмова від виконання.	0 балів
Виконання завдання зі значною допомогою експериментатора. Дитина припустилася 2 помилок.	1 бал
Виконання завдання з незначною допомогою експериментатора. Дитина припустилася 1 помилки.	2 бали
Самостійне обґрунтоване правильне виконання завдання.	3 бали

Таким чином, максимальна кількість балів, одержаних дитиною за виконання кожного завдання становить 3 бали.

Для оцінювання здатності дитини творчо відтворити описаний та зображений образ використовується протокол, який заповнюється на кожну дитину індивідуально. Відмічається здатність знаходити відповідні зображувально-виразні засоби (поза, характер рухів, жести, міміка) для створення яскравого образу, їх багатство, точність та доречність; своєрідність манери виконання; індивідуальність, оригінальність у використанні прийомів розкриття образів і особливостей сюжету; емоційність; вживання інтонаційних засобів виразності, здатність помічати засоби художньої виразності у казці, уміння переносити їх у самостійну творчу діяльність.

Таблиця 2.

Мовні засоби творчого самовираження.

Завдання №	П.І. дитини	Наявність	Відповідність
Мовні засоби творчого самовираження			
Образні висловлення		-	
Порівняння		+	+
Прислів'я, приказки, пісеньки		+	-
Інтонація			
Звукослідування (імітація)			
Вигуки			

Таблиця 3.

Немовні засоби творчого самовираження.

Завдання №	П.І. дитини	Наявність	Відповідність
Немовні засоби творчого самовираження			
Міміка		+	-
Жести			+
Рухи			+
Дії			
Хода			
Поза			
Емоційність			

Результати проведеного експериментального вивчення особливостей творчого самовираження дошкільників із порушеннями мовлення у процесі інсценування казки будуть висвітлені у наступних публікаціях.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Базова програма розвитку дитини дошкільного віку «Я у світі» / М-во освіти і науки України, Акад. пед. наук України; наук ред. та упоряд. О.Л.Кононко. – К.: Світич, 2008.
2. Березовська Л.І. Розвиток творчого мовленнєвого самовираження старших дошкільників в ігрових казкових ситуаціях: Дис. ...канд. пед. наук: 13.00.02 / Березовська Л.І. – Одеса, 2004. – 218 с.

3. Витоки мовленнєвого розвитку дітей дошкільного віку: Програма та методичні рекомендації / Укл. А.М.Богуш. – К.: ІЗНМ, 1997. – 112 с.
4. Гавриш Н.В. Розвиток мовленнєвотвочої діяльності в дошкільному дитинстві: Дис. ... доктора пед. наук: 13.00.02 / Гавриш Н.В. – Одеса, 2001. – 424 с.
5. Забрамная С.Д. Практический материал для проведения психолого-педагогического обследования детей: пособие для психол.-мед.-пед. комис. – М.: Гуманитар. изд. центр ВЛАДОС, 2005. – 32 с.; 115 карт. – (Коррекционная педагогика).
6. Марченко Інна Сергіївна. Формування творчого зв'язного мовлення у дошкільників із затримкою психічного розвитку: Дис... канд. пед. наук: 13.00.03 / Національний педагогічний ун-т ім. М.П.Драгоманова. - К., 2001. – 244 с.
7. Шеремет М.К. Мовленнєва діяльність в системі підготовки дошкільників з ТПМ до школи. // Збірник наукових праць Кам'янець-Подільського національного університету: Серія соціально-педагогічна. Випуск VIII / За ред. О.В.Гаврилова, В.І.Співака. – Кам'янець-Подільський: ПП Мошинський В.С., 2008. – 476 с.

УДК: 376-056.263:612.858.7:8

ЗАКОНОМІРНОСТІ ФОРМУВАННЯ МЕХАНІЗМІВ СПРИЙМАННЯ ТА РОЗУМІННЯ УСНОГО МОВЛЕННЯ У ОСІБ З ВАДАМИ СЛУХУ

Луцько К.В.

кандидат педагогічних наук, доцент
Інститут корекційної педагогіки та психології
НПУ імені М.П.Драгоманова

У статті подано результати досліджень щодо активізації формування сенсорних механізмів сприймання, впізнавання та розуміння мовленнєвих сигналів та важливості забезпечення глухій дитині здатності до інтелектуальної обробки сенсорної інформації.

В статтє поданы результати исследований относительно активизации формирования сенсорных механизмов восприятия, узнавания и понимания речевых сигналов и важности обеспечения глухому ребенку способности к интеллектуальной обработке сенсорной информации.

In the article new researches are given in relation to activation of forming of sensory mechanisms of perception, recognition and understanding of vocal signals and importance of providing to the deaf child of capacity for intellectual treatment of sensory information.

Ключові слова: механізми сприймання та розуміння усного мовлення, сенсорний розвиток, інтелектуальна підготовка глухих дітей до сприймання, впізнавання та розуміння усного мовлення.

Ключевые слова: механизмы восприятия и понимания устного вещания, сенсорное развитие, интеллектуальная подготовка глухих детей к восприятию, узнаванию и пониманию устной речи.

Keywords: mechanisms of perception and understanding of the verbal broadcasting, sensory development, intellectual preparation of deaf children to perception, recognition and understanding of the verbal broadcasting.

Сучасна сурдопедагогіка розглядає проблему дитячої глухоти з позицій впливу ураження слухового аналізатора на особистісний розвиток дитини, в тому числі і на сенсорний, з яким пов'язані такі важливі психічні функції як сприймання, пам'ять, мислення. Новітні технології навчання орієнтовані, насамперед, на використання повноцінної інтелектуальної сфери глухих дітей, попередження виникнення негативних проявів у її психічному розвитку (а не лише на їх подолання), на компенсацію, корекцію тих відхилень у становленні дитячої особистості, які були спричинені порушенням слухової функції.

Одним з найважливіших напрямків компенсації наслідків глухоти є виявлення закономірностей функціонування механізмів сприймання та розуміння усного мовлення у осіб з вадами слуху, їх врахування при розробці системи відповідних технологій навчання й виховання.

Пріоритетним у нашому дослідженні є реалізація інтелектуально-комунікативного та інтелектуально-полісенсорного принципів, які передбачають інтенсивне використання та розвиток збереженого природного інтелекту глухих дітей, з опорою на полісенсорні механізми сприймання навколишнього середовища, як предмета комунікації, та усного мовлення (не лише ураженим слухом, але й специфічними для сприймання мовлення повноцінними аналізаторами).